

Physis

Kosmos & Metafysica · Verdieping → Gevorderd

De gehele orde en ontwikkeling van de natuur

Een zaadje ontkiemt.

Een lichaam groeit, herstelt en wordt ouder. Een landschap verandert door water, wind en menselijk handelen.

Wat we natuur noemen, is voortdurend in beweging.

Toch spreken we er vaak over alsof zij vooral een omgeving is: een bos waarin we wandelen, een landschap buiten de stad of een plaats waar we even aan het dagelijkse leven ontsnappen.

Voor de Stoïcijnen heeft natuur een veel ruimere betekenis.

Ook wij behoren ertoe. Ons lichaam, onze ontwikkeling en ons vermogen om te denken hebben een plaats binnen dezelfde werkelijkheid.

Bij dat ruime natuurbegrip hoort het Griekse woord *physis*.

Wat betekent het om de natuur te begrijpen als een geheel dat zich ontwikkelt?

En hoe kan die gedachte richting geven aan ons leven?

Wat betekent physis?

Het Griekse woord *physis* wordt doorgaans vertaald als natuur. Het is verbonden met groeien en ontstaan.

Afhankelijk van de context kan het verwijzen naar de aard van iets, naar zijn ontwikkeling of naar de natuur als geheel.

Wanneer we over de natuur van een mens spreken, onderzoeken we bijvoorbeeld welke vermogens en kenmerken bij het menselijke bestaan horen.

Wanneer we over de universele natuur spreken, gaat het om het grotere geheel waarbinnen mensen, dieren en andere dingen bestaan en veranderen.

Het woord heeft dus niet overal precies dezelfde betekenis.

Binnen de Stoa is vooral de verbinding belangrijk tussen wat iets is, hoe het zich ontwikkelt en de samenhang waarvan het deel uitmaakt.

Natuur als vormende werkzaamheid

De Stoïcijnen begrijpen de natuur ook vanuit haar vermogen om voort te brengen en samenhang te bewaren.

Diogenes Laërtius beschrijft hun gebruik van ‘natuur’ zowel voor wat de kosmos bijeenhoudt als voor wat aardse dingen laat groeien. In die context gaat het om een werkzaamheid die ontwikkeling volgens bepaalde beginselen verklaart.

Natuur is daarmee meer dan een naam voor de verzameling dingen die we om ons heen zien.
[Diogenes Laërtius, VII.148–149](#)

Een plant is bijvoorbeeld niet volledig begrepen wanneer we alleen haar huidige afmetingen vastleggen.

Ook haar groei, voeding, voortplanting en verhouding tot haar omgeving horen bij het onderzoek.

Voor de Stoïcijnen is zulke ontwikkeling onderdeel van een geordende natuur. Hun opvatting daarover behoort tot de antieke natuurfilosofie en vraagt om een eigen historische uitleg.

Physis en logos

In een eerder artikel bespraken we *logos*: het redelijke en ordenende beginsel van de kosmos.

Physis en logos zijn nauw verbonden, maar leggen een ander accent.

Met *physis* kunnen we de natuur onderzoeken vanuit haar aard, werkzaamheid en ontwikkeling. Met *logos* benadrukken we de redelijke ordening die de Stoïcijnen daaraan toeschrijven.

Het zijn geen twee afzonderlijke krachten die elkaar van buitenaf ontmoeten.

Diogenes Laërtius rapporteert dat zij het actieve beginsel opvatten als de rede die in de materie werkzaam is. [Diogenes Laërtius, VII.134](#)

Een bruikbare vraag bij het lezen is daarom:

Welk aspect van de werkelijkheid probeert deze passage te verduidelijken?

Zo voorkomen we dat we ieder begrip tot een afzonderlijk verborgen wezen maken of alle woorden zonder onderscheid verwisselen.

De mens behoort tot de natuur

Onze verhouding tot de natuur wordt ingewikkeld wanneer we onszelf vooral als toeschouwer voorstellen.

We kijken naar groei, verandering en afhankelijkheid alsof die uitsluitend buiten ons plaatsvinden.

Maar ook ons eigen leven kent zulke processen.

We hebben voeding, rust en andere mensen nodig. We leren onder omstandigheden die we niet volledig zelf hebben gekozen. Onze mogelijkheden veranderen door de tijd.

Dat besef kan ons beeld van zelfstandigheid nauwkeuriger maken.

We kunnen verantwoordelijkheid dragen zonder te doen alsof we de voorwaarden van ons bestaan zelf hebben voortgebracht.

Ook ons denken vindt plaats binnen een lichamelijk en sociaal leven.

Voor een moderne toepassing betekent dit dat we aandacht kunnen geven aan de omstandigheden waarin we oordelen en handelen. Vermoeidheid, beschikbare kennis en de kwaliteit van een gesprek verdienen dan onderzoek.

Daarmee is onze keuze niet volledig verklaard. Wel begrijpen we beter waarbinnen zij plaatsvindt.

Leven volgens de natuur

‘Leven volgens de natuur’ is een centrale stoïcijnse formulering van het levensdoel.

Diogenes Laërtius verbindt dit met leven volgens deugd en met het onderzoeken van wat volgens de natuur gebeurt. Bij Chrysippus omvat het volgens zijn verslag zowel de gemeenschappelijke natuur als de menselijke natuur. [Diogenes Laërtius, VII.87–89](#)

Dat vraagt om verduidelijking.

Het betekent niet eenvoudig dat we iedere spontane neiging moeten volgen. Evenmin verwijst het uitsluitend naar leven buiten de stad of met zo weinig mogelijk technologie.

De vraag is hoe een mens zijn vermogens goed gebruikt binnen het geheel waarvan hij deel uitmaakt.

Welke plaats hebben rede en samenwerking daarin?

Wat vraagt een situatie van ons?

Hoe kunnen we zorgvuldig kiezen wanneer verlangens en verantwoordelijkheden botsen?

Daar raakt natuurfilosofie aan ethiek.

Wat bij een mens past

Marcus Aurelius onderzoekt wat zijn natuur van hem verlangt als levend, redelijk en sociaal wezen.

Hij behandelt die aspecten in samenhang. Zijn menselijke taak omvat ook de verhouding tot anderen. [Marcus Aurelius, Meditaties, X.2](#)

Dat geeft een belangrijke begrenzing aan een al te persoonlijke uitleg van ‘mijn natuur volgen’.

Wat voor mij gemakkelijk voelt, is niet vanzelfsprekend wat passend is.

Ik kan de neiging hebben een lastig gesprek te vermijden. Toch kan mijn verantwoordelijkheid vragen dat ik het voer.

Ik kan boos zijn en willen terugslaan. Toch kan zorgvuldig onderzoek tot een andere reactie leiden.

In een hedendaagse toepassing gebruiken we het natuurbegrip daarom niet als excuus voor iedere gewoonte. We onderzoeken welke vermogens en relaties aandacht verdienen om goed te kunnen handelen.

Natuurlijk is niet automatisch goed

Hier ontstaat een filosofisch probleem.

Iets kan in de natuur voorkomen zonder daarmee een geschikte morele maatstaf te zijn.

Ziekte, agressie en misleiding zijn mogelijk binnen de werkelijkheid. Daaruit volgt niet dat we ze moeten bevorderen.

We moeten daarom onderscheid maken tussen:

Wat er gebeurt.

Wat een mens kan doen.

Wat een mens behoort te doen.

De Stoïcijnen verbinden deze vragen vanuit hun opvatting van een redelijke en geordende natuur. Wie hun ethiek bestudeert, moet ook die onderliggende overtuiging onderzoeken.

Voor ons betekent dat dat het woord ‘natuurlijk’ geen argument vervangt.

Wanneer iemand beweert dat een handeling goed is omdat zij natuurlijk is, blijven vragen nodig.

Welke betekenis van natuur wordt gebruikt?

Welke menselijke eigenschap krijgt voorrang?

Hoe worden de belangen van anderen meegewogen?

Zo blijft het begrip onderdeel van een redenering die beoordeeld kan worden.

Verandering serieus nemen

Natuur als ontwikkeling begrijpen kan ons helpen anders naar verandering te kijken.

We weten dat lichamen ouder worden en omstandigheden verschuiven. Toch handelen we soms alsof de huidige mogelijkheden blijvend beschikbaar moeten zijn.

Dan kan een verandering als een persoonlijke mislukking voelen.

Maar een behoefte aan meer rust bewijst op zichzelf geen gebrek aan karakter. Een andere levensfase kan andere keuzes vragen. Wat vroeger passend was, kan opnieuw beoordeeld moeten worden.

Dat vraagt om aandacht voor wat er werkelijk verandert.

Welke mogelijkheden zijn er nog?

Welke grenzen zijn duidelijker geworden?

Welke vorm van inzet past nu?

Zo kan aanpassing een uitdrukking van zorgvuldig handelen worden.

We blijven verantwoordelijk voor onze keuzes, terwijl we erkennen dat de omstandigheden waarin we kiezen zich ontwikkelen.

Schoonheid in processen

Marcus Aurelius beschrijft hoe ook onregelmatigheden die bij natuurlijke processen ontstaan iets aantrekkelijks kunnen hebben.

Hij noemt onder meer de scheuren in gebakken brood en rijpende vruchten. Door ze binnen hun ontstaan te bekijken, ziet hij schoonheid die bij een geïsoleerde beoordeling gemakkelijk wordt gemist. [Marcus Aurelius, Meditaties, III.2](#)

Die aandacht kunnen we als kijkoefening gebruiken.

Een gebruiksspoor kan iets vertellen over jarenlang vakmanschap. Een ouder gezicht draagt een geschiedenis. Een veranderend landschap toont processen die nog gaande zijn.

Dat betekent niet dat ieder verval mooi of wenselijk moet worden genoemd.

Het nodigt uit om minder snel uitsluitend vanuit een ideaalbeeld te beoordelen en ook aandacht te geven aan ontstaan, gebruik en ontwikkeling.

Aanvaarding sluit zorg niet uit

Wanneer iets tot de natuur behoort, kunnen we nog steeds reden hebben om in te grijpen.

Ziekte kan behandeling vragen. Kwetsbaarheid kan zorg nodig maken. Schade kan worden beperkt.

Ook onze kennis en samenwerking behoren tot wat mensen in de werkelijkheid kunnen doen.

De gedachte ‘dit is natuurlijk’ hoeft daarom geen eindpunt van het onderzoek te zijn.

We kunnen verder vragen:

Wat gebeurt hier?

Welke mogelijkheden zijn beschikbaar?

Wat is verantwoord?

Wie heeft hulp nodig?

Aanvaarding krijgt dan de betekenis van de situatie onder ogen zien, zodat ons handelen daarop kan aansluiten.

Zij hoeft geen instemming met ieder gevolg te betekenen.

Natuur en onze leefomgeving

Het stoïcijnse natuurbegrip is breder dan hedendaagse milieuvraagstukken. Het valt daar niet zonder meer mee samen.

Toch kan het aanleiding geven om onze afhankelijkheid van de leefomgeving te onderzoeken.

Welke grondstoffen gebruiken we?

Welke gevolgen heeft onze consumptie?

Wie ondervindt effecten van onze keuzes?

Zulke vragen zijn moderne toepassingen. Een verwijzing naar de Stoa levert nog geen volledig antwoord op concrete milieuproblemen. Daarvoor zijn ook actuele kennis en afwegingen nodig.

De filosofische bijdrage ligt hier vooral in het zichtbaar maken van onze plaats binnen verbanden die verder reiken dan het directe persoonlijke voordeel.

Een filosofische oefening

Kies iets gewoons: een plant, een maaltijd, een voorwerp dat je vaak gebruikt of een vaardigheid die je ontwikkelt.

1. Bekijk de huidige toestand

Wat neem je waar?

Welke eigenschappen vallen op?

2. Onderzoek het ontstaan

Welke processen hebben hieraan bijgedragen?

Wat moest ervoor aanwezig zijn?

3. Bekijk de afhankelijkheden

Welke omstandigheden helpen het voortbestaan of de verdere ontwikkeling?

Welke relaties blijven gemakkelijk buiten beeld?

4. Onderzoek verandering

Wat verandert er?

Welke verwachtingen heb je over hoe iets zou moeten blijven?

Zijn die verwachtingen redelijk?

5. Bepaal jouw rol

Kun je verzorgen, onderhouden, leren, herstellen of iets aanpassen?

Welke handeling past bij de situatie?

Deze oefening helpt aandacht geven aan ontwikkeling en samenhang. Zij bewijst de antieke natuurfilosofie niet.

Een dagelijkse oefening

Kijk terug op één moment waarop je weerstand tegen verandering voelde.

Wat was er anders geworden?

Welke verwachting had ik?

Wat kon ik vaststellen en wat vulde ik in?

Welke reactie hielp mij zorgvuldig met de situatie om te gaan?

Wat vraagt morgen om aanpassing?

Zo wordt aandacht voor natuur en ontwikkeling verbonden met het dagelijkse leven.

In het kort

Physis verwijst naar natuur, met aandacht voor aard, ontstaan en ontwikkeling.

Binnen de Stoa wordt de menselijke natuur onderzocht in samenhang met de natuur als geheel. Het levensdoel 'leven volgens de natuur' verbindt dit wereldbeeld met de ontwikkeling van een redelijk en sociaal karakter.

Dat vraagt om meer dan het volgen van spontane neigingen.

We onderzoeken onze vermogens, omstandigheden en verantwoordelijkheden. Tegelijk blijven we kritisch op de redenering waarmee een opvatting over natuur tot een morele maatstaf wordt gemaakt.

Een vraag om te bewaren is:

Welke manier van handelen past bij mijn menselijke vermogens en verantwoordelijkheden binnen een werkelijkheid die voortdurend verandert?

Primaire bronnen

Diogenes Laërtius — *Leven en leer van beroemde filosofen*, VII.87–89

Over leven volgens de natuur, de verhouding tot deugd en het onderscheid tussen gemeenschappelijke en menselijke natuur. Diogenes is een latere bron voor de oudere stoïcijnse leer. [Lees de betreffende afdeling van boek VII.](#)

Diogenes Laërtius — *Leven en leer van beroemde filosofen*, VII.134 en VII.148–149

Over het actieve beginsel en natuur als samenhangende en voortbrengende werkzaamheid. [Lees de betreffende afdeling van boek VII.](#)

Marcus Aurelius — *Meditaties*, X.2

Over de mens als levend, redelijk en sociaal wezen en de eisen die daarmee samenhangen. [Lees boek X.](#)

Marcus Aurelius — *Meditaties*, III.2

Over aandacht voor de schoonheid van verschijnselen die binnen natuurlijke processen ontstaan. [Lees boek III.](#)

De voorbeelden en oefeningen zijn moderne toepassingen. Physis wordt hier niet gelijkgesteld aan hedendaagse natuurwetenschap of een volledig uitgewerkte moderne milieu-ethiek.

Verder lezen binnen De Weg van de Stoa

Wat betekent ‘leven volgens de natuur’?

Over de ethische betekenis van menselijke en universele natuur.

De stoïcijnse kosmos

Over de wereld als levend en samenhangend geheel.

Logos — Rede en kosmische orde

Over het redelijke en ordenende beginsel.

God, Logos en natuur

Over de onderlinge verhouding van deze begrippen.

Oikeiôsis — Van zelfbehoud naar verbondenheid

Over de ontwikkeling van zorg voor onszelf en anderen.

Omgaan met tegenslag

Over handelen wanneer omstandigheden veranderen.

